

NEOBJELODANJENI NALAZI PREROMANIČKE KAMENE PLASTIKE S PODRUČJA SJEVERNE DALMACIJE

ANTE UGLEŠIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 73.033(497.13):904(497.13)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno : 1992-10-19
Received

Autor u radu obrađuje nalaze kamenoga crkvenog namještaja (dijelove oltarnih pregrada) koji poljeću sa šireg područja Zadra, odnosno s teritorija nekadašnje ninske biskupije: dva ulomka arhitrava i četiri ulomka pluteja. Uz raspoložive podatke o okolnostima i mjestu nalaza daje se njihov opis i tipološko-kronološka analiza. Ovi nalazi okvirno se datiraju u vrijeme od 6. do konca 10. stoljeća i vrlo su značajni za ubikaciju ranokršćanske i rano srednjovjekovne (preromaničke) sakralne arhitekture na spomenutom području.

Prof. dr. Janko Belošević svratio mi je pozornost na više neobjelodanjenih nalaza preromaničke kamene plastike sa sjevernog i sjeverozapadnog dijela zadarske općine, s područja koje se nekad nalazilo pod ingerencijom ninske biskupije. S obzirom na to da se radi o nalazima značajnim kako s arheološko-topografskoga, tako i s povijesno-umjetničkog gledišta, u ovom im radu posvećujemo dužnu znanstvenu pažnju.¹

1. Plutej iz Crkve Sv. Martina u Ljubču

U srednjovjekovnom depou Arheološkog muzeja u Zadru (inv. br. 1091) čuva se ulomak pluteja (T. I, 1, 2 i Sl. 1.), pronađen prilikom radova u župnoj crkvi Sv. Martina u Ljubču, oko 20 km zračne linije sjeverozapadno od Zadra. Izrađen je od bijelog vapnenca, a dimenzije mu iznose: dužina 87 cm, visina 79 cm, debljina 11,5 cm. Na središnjem dijelu plutej je sekundarno priklesan (probijen), odnosno pretvoren je u rozetu (T. I, 2).

¹ Podatke o tim nalazima, sakupljene tijekom njegovog dugogodišnjeg rada u Arheološkom muzeju u Zadru, prof. Belošević mi je nesebično ustupio, na čemu se i ovom prigodom najsrdačnije zahvaljujem. Uz neobjelodanjene nalaze preromaničke kamene plastike u ovom ćemo se radu osvrnuti i na jedan ulomak ranokršćanske kamene plastike, koji je već registriran u literaturi ali samo u najinformativnijim crtama (vidi bilj. 35 u ovom radu).

Sl. 1. Ljubač - Sv. Martin, rekonstrukcija preromaničkog pluteja.

Fig. 1. Ljubač - St. Martin, reconstruction of pre-Romanesque pluteus.

Gornje ukrasno polje pluteja obrubljeno je letvicama a kao ukrasni motivi naizmjenice se javljaju polukružne troprute niše s lepezastim cvjetovima. Na spojevima između niša nalaze se dvopruti ukrasi oblika obrnutog slova "V". Donje (glavno) ukrasno polje također je obrubljeno letvicama, a kao ukrasni motivi prikazane su dvije simetrične lozice. Obje lozice sastoje se od dva zavijutka s bršljanovim listovima na unutrašnjem dijelu, te s osmerolatičnim cvjetovima (rozetama) u sredini. U simetrali lozica vide se ostaci stabla života ili palmete.

Među dosad poznatim primjercima preromaničkih pluteja, vrlo je malo onih koji se u ikonografskom smislu mogu usporediti s ovim iz Ljubča. Kao najbližu analogiju možemo navesti samo ulomak pluteja iz grobišne crkve Sv. Nikole u Božavi na Dugom otoku.² Nešto dalje analogije predstavljaju ulomci pluteja iz Galovca - Crkvine³ kod Zadra i iz nekadašnje katedrale u Biogradu n/M.⁴

Budući da se pluteji s ovakvim ikonografskim strukturama javljaju isključivo na širem području Zadra, skloni smo pretpostaviti da je upravo u ovom gradu postojala i radionica za njihovu izradu.

Kao vrijeme nastanka ljubačkog pluteja - na osnovi njegovih stilskih obilježja - možemo smatrati sredinu ili drugu polovicu 9. stoljeća; vremenski je blizak s ulomcima kamene plastike iz radioničkog kruga koji je N. Jakšić označio kao "kiparsko-klesarska radionica iz vremena kneza Trpimira".⁵

O tome gdje se ljubački plutej izvorno nalazio zasad se može samo pretpostavljati. Crkva Sv. Martina u kojoj je nađen prvi put se spominje tek kod Bianchija, koji kaže da su je 1812. god. obnovili mještani.⁶ Marija Stagličić smatra da je ona "mješavina skromnog regionalnog baroka i jednostavne neostilske obnove" (uglavnom 1900. god.).⁷

Na osnovi povijesnih vrela nemamo, dakle, naznaka da bi ovaj plutej mogao izvorno pripadati crkvi u kojoj je nađen. Ipak on je značajna indicija da je tu ili negdje u neposrednoj blizini mogla postojati crkva već u preromaničkom vremenu. Međutim, ni u kom slučaju ne možemo isključiti mogućnost da je on ovdje donesen odnekud izvana, s nekog od lokaliteta u bližoj ili daljoj okolici Ljubča. Valja naglasiti da se na području srednjovjekovnog Ljubča (*Juba*) i

² I. Petricioli, "Novi nalaz preromaničke skulpture na Dugom otoku", *Starohrvatska prosvjeta*, (dalje: *SIIP*), ser. III, sv. 5, Zagreb 1956, str. 180-181, sl. 2. Na temelju tog nalaza dali smo cjelovitu rekonstrukciju pluteja iz Ljubča (Sl. 1. u tekstu). Rekonstrukciju i crtež ovog pluteja, kao i sve ostale crteže u ovom radu izradio je mr. Ž. Miletić, kome i ovom prigodom izražavam svoju kolegijalnu zahvalnost.

³ J. B e l o š e v i ć, "Osvrt na rezultate istraživanja lokaliteta 'Crkvina' u selu Galovac kod Zadra", *Radovi Fil. fak. u Zadru*, sv. 29, Razdio povijesnih znanosti 16, Zadar 1990, T. X, 1.

⁴ F. B u š k a r i o l, "Istraživanja don Luke Jelića u Biogradu na Moru na položaju Glavica - Biogradski spomenici I", *Pilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 27, Split 1988, sl. B XV, 14.

⁵ N. J a k š i ć, *Kiparsko klesarske radionice u Dalmaciji od 9-12. stoljeća* (disertacija), Zadar 1986, str. 48-59, T. V-VIII.

⁶ C. F. B i a n c h i, *Zara cristiana II*, Zadar 1879, str. 276.

⁷ M. S t a g l i č i ć, "Doprinos sakralnoj arhitekturi u zadarskoj regiji", *Radovi Fil. fak. u Zadru*, sv. 29, Razdio povijesnih znanosti 16, Zadar 1990, str. 253.

obližnje vrlo značajne srednjovjekovne utvrde - *castrum Liube*⁸ spominje niz crkava (i samostana): Sv. Mihovil,⁹ Sv. Klement,¹⁰ Sv. Nikola,¹¹ Sv. Pavao,¹² Sv. Marija¹³ i Sv. Marcela.¹⁴

2. Ulomak pluteja iz Crkve Gospe od Sniga u Krnezi

U grobišnoj crkvi Gospe od Sniga u selu Krnezi kod Ljubča čuva se kutni ulomak vrlo rustičnog pluteja (T. II, 1). Izrađen je od bijelog vapnenca, a dimenzije mu iznose: dužina 33 cm, visina 44 cm, debljina 9 cm.

Kompozicijska struktura tog pluteja vrlo je fragmentarna. Na njegovu donjem dijelu sačuvala se stilizirana palmeta uokvirena troprutim okvirom. Iznad toga vide se ostaci druge kompozicije, od koje je preostao samo manji ulomak pletenice.

Palmeta, simbol pobjede, kao ukrasni motiv javlja se vrlo često na preromaničkoj kamenoj plastici. Na plutejima se obično prikazuju dvije palmete ispod krakova križa - unutar arhitektonskih motiva lukova na stupovima.

Prikazi palmeta, gotovo identični ovom na ulomku pluteja iz Krneze, nalaze se na ulomcima pluteja pronađenim na lokalitetu Mijovilovac u Pridrazi kod Novigrada.¹⁵ Vrlo sličnih osobina su i palmete na ulomcima kamene plastike s područja južne Dalmacije, iz Crkve Sv. Mihajla (Mihovila) u Stonu na Pelješcu.¹⁶ U istu tipološko-stilsku grupu mogu se ubrojiti također prikazi palmeta na ulomcima pluteja iz Plavna kod Knina.¹⁷

Osim u Dalmaciji prikaze palmeta, gotovo identične ovom na pluteju iz

⁸ I. Petricioli, "Castrum Liube (neistraženi arheološki lokalitet)", *SHP*, ser. III, sv. 13, Split 1983, str. 117 i d.

⁹ C. Fisković, *Zadarski sredovječni majstori*, Split 1959, str. 43; C. F. Bianchi, nav. dj., str. 279.

¹⁰ C. F. Bianchi, nav. dj., str. 279.

¹¹ Na istom mj.

¹² C. F. Bianchi, nav. dj., str. 278.

¹³ Na istom mj.

¹⁴ Na istom mj.

¹⁵ S. Gunača, "Srednjovjekovni Dolac kod Novigrada", *SHP*, ser. III, sv. 8-9, Zagreb 1963, str. 49-50, 57; T. VII, 25, T. XII, 2.

¹⁶ M. Jurković, "Prilog proučavanju pleterne skulpture na području poluotoka Pelješca", *SHP*, ser. III, sv. 13, Split 1983, str. 144, sl. 20.

¹⁷ S. Gunača, "Tiniensia archaeologica-historica-topographica I", *SHP*, ser. III, sv. 6, Zagreb 1958, str. 176-177, sl. 43-46.

Krneze, pronalazimo u langobardskoj Italiji - na sarkofagu Sv. Anastazije iz Sesta kod Reghene¹⁸ i pluteju iz Brescie,¹⁹ datiranih u period 8, odnosno 8-9. stoljeća.

Ulomak pluteja iz Krneze nesumnjivo je preromaničkih stilskih obilježja, iako neki smatraju da bi mogao biti i ranokršćanske provenijencije.²⁰ Na njegovo preromaničko podrijetlo prvenstveno ukazuje ulomak troprute pletenice, sačuvan na gornjem dijelu. Sve njegove analogije također pripadaju ovom umjetničkom periodu.

Za poblizu dataciju ulomka pluteja iz Krneze zasad mogu poslužiti samo spomenute analogije iz Italije. Takvi prikazi, nastali u sjevernotalijanskim langobarskim radionicama, po svojoj prilici bili su i predlošci za njegovu izradu u nekom radioničkom centru na dalmatinskoj obali (Zadru?), najvjerojatnije tijekom 9. stoljeća.

Odakle izvorno potječe ovaj ulomak pluteja, za sada se može samo nagađati. Za Crkvu Gospe od Sniga u kojoj se čuva nemamo preciznijih povijesnih podataka o tome kada je nastala. Sam njen izgled odaje rustičnu gotiku. Kao jedan od lokaliteta odakle bi mogao potjecati, u obzir dolazi obližnja Crkva Sv. Ivana u zaseoku Ljubački stanovi (oko 1,5 km jugozapadno od Crkve Gospe od Sniga), nekadašnja župna crkva srednjovjekovnog sela Krneze, za čije preromaničko podrijetlo indicije daje ulomak kamene grede (T. III, 2), o čemu će biti riječi u daljem slijedu našeg izlaganja. Isto tako ostavljamo mogućnost da je ovaj ulomak pluteja mogao doći i s područja Ljubča, o kojem je bilo govora u prethodnom poglavlju.

3. Ulomak pluteja sa Crkvine u Žeravi

U zadarskoj nadbiskupskoj palači nalazi se kutni ulomak pluteja (T. III, 1), slučajno pronađen 1990. god. na lokalitetu Crkvina u neposrednoj blizini zaseoka Žerava kod Poljica (oko 10 km zračne linije sjeverozapadno od Zadra).²¹ Izrađen je od žučkastobijelog vapnenca, a dimenzije mu iznose: dužina 25 cm, visina 25,5 cm, debljina 11,5 cm.

Gornje ukrasno polje pluteja bilo je obrubljeno nepravilno zasječenim

¹⁸ M. R i g h e t t i T o s t i - C r o c c e, "La scultura", *I Langobardi* (katalog izložbe), Milano 1990, str. 317, sl. VII, 26.

¹⁹ I s t o, str. 310, sl. VII, 14. Čuva se u Museo Cristiano.

²⁰ B. M i g o t t i, *Ranokršćanska topografija na području između Zrmanje i Cetine* (disertacija), Zagreb 1991, str. 44, T. XXV, 1; I s t a, "Dekoratívna ranokršćanska plastika jadranskog i salonitanskog područja - temeljne osobine i međusobne razlike", *Diadora*, 13, Zadar 1991 (1993), str. 291 i d., T. IV, 4.

²¹ Slučajno ga je pronašao tadašnji župnik Poljica don Zdenko Milić, kojemu se srdačno zahvaljujem na mogućnosti njegove objave.

letvicama unutar kojih se nalazio tropruti preplet. Unutar posljednjeg polja prepleta javljaju se dva ovula. Od donjeg (središnjeg) ukrasnog polja, koje je također bilo obrubljeno letvicama, sačuvao se tek neznatni ulomak prepleta (dio pereca).

Opisani ulomak pluteja predstavlja dosta rustičan rad. Tropruti preplet na njegovu gornjem ukrasnom polju spada u standardne i jedne od najčešćih motiva preromaničke kamene plastike na području Dalmatinske Hrvatske. Međutim, ovuli na završetku prepleta, odnosno unutar posljednjeg (trokutastog) polja - pereca, predstavljaju osobito rijetku pojavu i među dosad poznatim primjercima preromaničke kamene plastike na tlu Dalmatinske Hrvatske to je unikatna pojava. Kao ukrasni motivi ovuli ("oči") u pletenicama na preromaničkim kamenim spomenicima obično se javljaju unutar svakoga njihova zavijutka. Isto tako oni su dosta često obrub ukrasnih polja tih spomenika.

S obzirom na veliku fragmentarnost, pluteju sa Crkvine u Žeravi teško je tražiti analogije, pa prema tome nemamo ni elemenata za njegovu precizniju vremensku i radioničku identifikaciju (možemo ga smjestiti u širi vremenski raspon, od sredine 9. do konca 10. stoljeća). Ukrašenost gornjeg dijela donekle je sličan ukrasu gornjeg dijela jednog ulomka pluteja iz nekadašnje katedrale u Biogradu n/M, datiranog u drugu polovicu 9. stoljeća.²²

Lokalitet Crkvena gdje je pronađen ovaj ulomak pluteja, nalazi se oko 2 km sjeverno od Žerave, uz sam poljski put. Na povišenom platou zaraslom u šikaru uočavaju se ostaci zidova, na mjestima visine do oko 0,5 m. Bez svake je sumnje da se ovdje radi o ostacima srednjovjekovne Crkve Sv. Petra i Pavla koju spominje Bianchi, koji kaže da je 1516. srušena od Turaka.²³ Prema pričanju lokalnog stanovništva ostaci ove crkve bili su dosta dobro sačuvani još do prije pedesetak godina, a najvećim dijelom su razgrađeni za izgradnju ogradnih zidova okolnih parcela.

Pronađeni ulomak pluteja svakako je značajna indicija za preromaničko podrijetlo ovog lokaliteta, međutim šire spoznaje o njemu mogu pružiti samo arheološka istraživanja, a njih bi ovdje nesumnjivo valjalo provesti.

4. Ulomak grede sa Crkve Sv. Ivana u Ljubačkim stanovima

Na pročelju Crkve Sv. Ivana u zaseoku Ljubački stanovi (predio Marušići) ugrađen je ulomak grede ukrašen pleternim ukrasom (T. III, 2). Izrađen je od sivog vapnenca, dug je 29 cm, a visok 21 cm (debljinu nije moguće izmjeriti).

²² F. B u š k a r i o l, nav. dj., str. 49-50, sl. B. XVIII, 20a.

²³ C. F. B i a n c h i, nav., dj., str. 330.

Gornji dio grede ukrašen je troprutom pletenicom, dok je donji dio neukrašen. Uslijed velike posolice kojoj je izložen, ulomak je dosta propao.

Mada je ukrasna kompozicija (tropruta pletenica) te grede dosta fragmentarno sačuvana, ipak možemo pretpostaviti njen izvorni izgled. On je najvjerojatnije odgovarao pletenici koja se javlja na više greda datiranih u konac 9. stoljeća. To su npr. grede sa spomenom imena kneza Branimira (879-892) iz Gornjeg Muća kod Splita (iz god. 888.)²⁴ i iz Nina,²⁵ greda iz Crkve Sv. Nikole u Kuli Atlagića kod Benkovca²⁶ itd.

Na temelju navedenih nalaza možemo približe datirati i ulomak grede sa Crkve Sv. Ivana u Ljubačkim stanovima - u konac 9. ili na sam početak 10. stoljeća.

Područje Ljubačkih stanova u srednjem vijeku predstavljalo je dio sela Kmeze (*Chernica, Carnizza*). Historijskih podataka o vremenu gradnje Crkve Sv. Ivana nemamo. Iz notarskih spisa Ivana de Calzine iz Zadra doznajemo samo da je 1449. obavljena njena obnova, a vršio ju je zadarski majstor Luka Parfžić.²⁷ Temeljni ostaci te crkve sačuvani su najvjerojatnije oko 15 m južno od današnje Crkve Sv. Ivana. Riječ je o manjoj jednobrodnoj građevini s polukružnom apsidom, koja se u narodu naziva sv. Marija Mandalina (Magdalena).²⁸ Vrlo važan izvor za povijest ove crkve je i papin izaslanik M. Priuli. U svojoj vizitaciji iz 1603. god. on navodi da se u selu *Carnizza* nalazi crkva *Decolationis S. Ioannes*, koja je bila župna crkva toga sela, te da su je porušili Turci (zatečena je bez

²⁴ Ž. R a p a n i ć, "Bilješke o četiri Branimirova natpisa", *SHP*, ser. III, sv. 11, Split 1981, str. 180-183; D. J e l o v i n a, *Starohrvatsko kulturno blago*, Zagreb 1989, str. 29. U cit. radovima donosi se starija literatura o ovom spomeniku, pa je mi na ovom mjestu ne navodimo.

²⁵ J. B e l o š e v i ć, "Nin u srednjem vijeku", *Nin - problemi arheoloških istraživanja*, Zadar 1968, str. 58, T. XXXV, 1; I. P e t r i ć i o l i, "Osvrt na ninske građevine i umjetničke spomenike srednjeg i novog vijeka", *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 16-17 (Povijest grada Nina), Zadar 1969, str. 336; Ž. R a p a n i ć, nav. dj., str. 183-185. U cit. radovima donosi se i starija literatura o ovom spomeniku.

²⁶ V. D e l o n g a, *Latinski epigrafički spomenici na tlu ranosrednjovjekovne hrvatske države* (magistarski rad), Zadar 1991, str. 178-180, T. LXIV, 2, 3.

²⁷ C. F i s k o v i ć, nav. dj., str. 43, bilj. 273; N. J a k š i ć, "Topografija pravca via *Magna cesta vocata tendens per Lucam*", *SHP*, ser. III, sv. 14, Split 1984, str. 335, dobro uočava da se ne radi o selu Crnici (tom selu nema traga u zadarskoj okolici u srednjem vijeku), kako F i s k o v i ć transkribira toponim *Černici*, već o Kmezi.

²⁸ Crkvu vrlo sličnih obilježja isti je majstor gradio i u selu Čerincima na području današnjeg Smilčića kod Benkovca. Usp. N. J a k š i ć, "Topografija pravca via *Magna cesta vocata tendens per Lucam*", str. 334-335; C. F i s k o v i ć, nav. dj., str. 43, bilj. 271.

krova).²⁹ Da li je ta crkva nakon tog rušenja obnavljana, nemamo podataka. Današnja Crkva Sv. Ivana plod je neostilske izgradnje.

Ulomak grede ugrađen u ovu crkvu svakao je značajna indicija da je ovdje mogla postojati crkva već u preromaničkom vremenu, međutim agumentiranu potvrdu za ovakvu pretpostavku mogu pružiti samo arheološka istraživanja.

5. Ulomak grede iz Posedarja

U Župnom uredu u Posedarju, oko 20 km zračne linije sjeverno od Zadra, čuva se ulomak grede (T. II, 2), pronađen kao građevinski materijal na zidu župne kuće. Izrađen je od vrlo finog kamena vapnenca, a dimenzije mu iznose: dužina 33 cm, visina 26 cm, debljina 12 cm.

Gornje polje grede ukrašeno je troprutim kukama. Na središnjem dijelu teče ukras od troprutih prekrizanih polukružnica. Na donjem dijelu nalaze se ostaci natpisa C EDIFICAVIT B... .

Opisani ulomak grede predstavlja izuzetno kvalitetan rad. Vrlo fino obrađene kuke i prekrizane polukružnice podsjećaju u prvom redu na iste na gredi i zabatu iz Crkve Sv. Luke u Uzdojlu kod Knina sa spomenom imena kneza Mutimira (o. 895-o. 910), iz 895. god.³⁰ Nešto dalje sličnosti gredi iz Posedarja možemo naći na još nekim "kneževskim" spomenicima. To su npr. greda sa spomenom imena kneza Branimira (879-892) iz nekadašnje Crkve Sv. Mihovila u Ninu,³¹ te greda iz Gornjeg Muća, također sa spomenom istog vladara, iz god 888.³²

Na temelju navedenih "kneževskih" spomenika ulomak grede iz Posedarja možemo i približe datirati - u Mutimirovo ili Branimirovo vrijeme - dakle, u posljednja dva desetljeća 9. a najkasnije na sam početak 10. stoljeća. Također smo mišljenja da je on i u radioničkom pogledu blizak navedenim spomenicima.

Odakle bi izvorno mogla potjecati ova greda, zasad nemamo nikakvih pokazatelja. S područja Posedarja nema drugih ulomaka preromaničke kamene plastike niti drugih ranosrednjovjekovnih nalaza koji bi nam mogli dati indicije za njenu precizniju ubikaciju. Na prostoru Posedarja postojalo je više srednjovjekovnih crkvenih građevina, od kojih su neke sačuvane i danas (Sv. Duh i

²⁹ A. R. F i l i p i, "Ninska crkva u dokumentima iz godine 1579. i 1606.", *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 16-17 (Povijest grada Nina), Zadar 1969, str. 567.

³⁰ M. S u i ć, "Prilog tumačenju latinskih srednjovjekovnih natpisa: composuit ili compsit?", *Zbornik Narodnog muzeja*, 9-10, Beograd 1979, str. 197 i d.; D. J e l o v i n a, nav. dj., str. 32-33. U cit. radovima donosi se starija literatura o ovom spomeniku, pa je mi na ovom mjestu ne navodimo.

³¹ Vidi bilj. 25 u ovom radu.

³² Vidi bilj. 24 u ovom radu.

Marijino Uznesenje), dok za druge znamo iz povijesnih vrela (Sv. Nikola³³ i Sv. Marija Magdalena³⁴). Od tih crkava zasad se jedino Crkva Sv. Duha može označiti preromaničkom (na temelju stilskih osobitosti arhitekture).

Nadamo se da će daljnji slučajni nalazi ili sustavna istraživanja područja Posedarja otkriti položaj i izgled preromaničke crkve u kojoj se nalazio naprijed obrađeni ulomak grede.

6. Ulomak pluteja(?) iz Posedarja

U Arheološkom muzeju u Zadru (inv. br. 62 Srednjovjekovnog odjela) čuva se kutni ulomak dosta kvalitetno rađenog pluteja(?), ukrašenog s obiju strana (T. IV i Sl. 2-3). Pronađen je u Posedarju, izrađen je od bijelog vapnenca, a dimenzije mu iznose: dužina 47 cm, visina 58 cm, debljina 4-9 cm.³⁵

Na prednjoj strani pluteja ukrasno polje obrubljeno je s dva okvira, vanjskim - ravnim i unutrašnjim - profiliranim. Od ukrasnih motiva sačuvan je kantharos iz kojega se penju lozice s grozdovima i listovima. S lijeve strane noge kantharosa nalazi se rozeta, a s desne lozica. Između okvira i trbuha kantharosa proteže se ukras od niza spojenih S-vitica. Desna strana pluteja(?) nije sačuvana, pa možemo samo pretpostaviti kako je ona bila ukrašena. Vjerojatno se kao simetrični motiv ponavljao ukras s lijeve strane - kantharos s lozicama i grozdovima (T. IV i Sl. 2). Između lijevog i desnog kantharosa vjerojatno se nalazio i središnji ukrasni motiv, no kako bi on izgledao, nemamo nikakvih pokazatelja.

Ukrasno polje stražnje strane (Sl. 3), kao na prednjoj, obrubljeno je s dva okvira, ravnim i profiliranim. Ukras predstavljaju reljefno istaknute ljsuke (*squammae*).

Motiv kantharosa, simbola "izvora života" (*fons vitae*) dosta često je reproduciran u ranokršćanskoj ikonografiji. Navest ćemo samo nekoliko primjera s naših prostora.

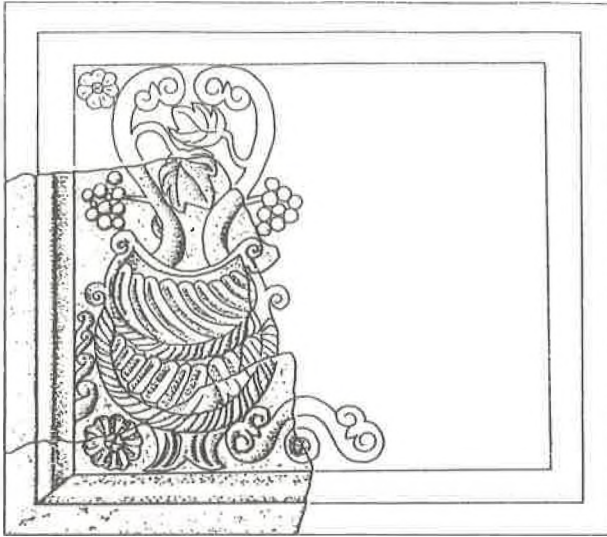
Na pluteju iz Eufrazijeve bazilike u Poreču,³⁶ te na mozaicima iz

³³ C. F i s k o v i ć, nav. dj., str. 43, bilj. 267; N. K l a i ć - I. P e t r i c i o - l i, *Zadar u srednjem vijeku* (Prošlost Zadra, II), Zadar 1976, str. 512.

³⁴ A. R. F i l i p i, nav. dj., str. 574.

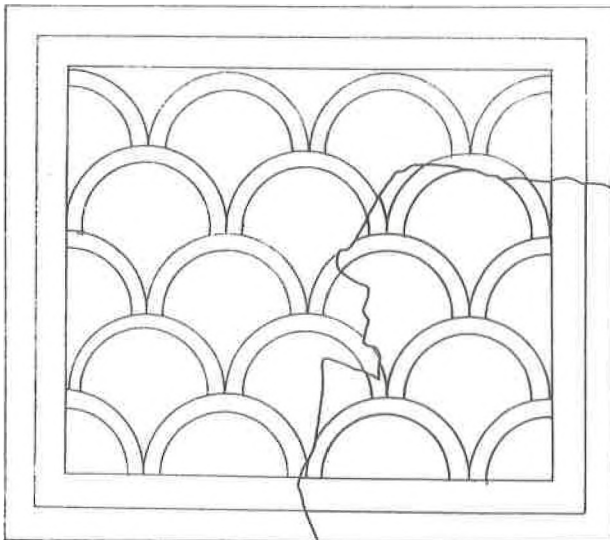
³⁵ Ovaj ulomak pluteja(?) objavio je P. V e ž i ć u katalogu izložbe *Šljaj zadraskih riznica* (Zagreb 1990, str. 114, kat. br. 17) ali samo najinformativnije. Datiran je proizvoljno (bez argumentacije) u 4. stoljeće, što je znanstveno neprihvatljivo. Iz tih razloga posvećujemo ovom arheološki vrijednom nalazu znanstvenu pozornost.

³⁶ M. P r e l o g, *Eufrazijeva bazilika u Poreču*, Zagreb 1986, sl. 13.

Sl. 2. Posedarje - okoliš Crkve Marijina Uznesenja, prijedlog rekonstrukcije ranokršćanskog pluteja(?), prednja strana.

Fig. 2. Posedarje - environs of the church of the Assumption, suggested partial reconstruction of the early Cristian pluteus(?), front part.

Sl. 3. Posedarje - okoliš crkve Marijina Uznesenja, rekonstrukcija ranokršćanskog pluteja(?), stražnja strana.

Fig. 3. Posedarje - environs of the church of the Assumption, reconstruction of the early Cristian pluteus, back side.

episkopalnih kompleksa u Zadru³⁷ i Saloni³⁸ kantharos se javlja između dvaju antitetično postavljenih jelena.

U Kaštel Sućurcu na području nadbiskupske utvrde uzidana su dva ulomka ranokršćanskog pluteja(?) s prikazom kantharosa iz kojeg na lijevu i desnu stranu izlaze valovite lozine vitice s grozdovima koje zoblju ptice.³⁹

U Eufrazijevoj bazilici u Poreču uz plutej s prikazom kantharosa s dva jelena, javlja se i mozaik s motivom kantharosa iz kojeg izlaze simetrično postavljene bršljanove grančice.⁴⁰

Iz Narone potječe reljefna ploča s prikazom dosta stiliziranog kantharosa između dva antitetično postavljena pauna.⁴¹

Ispod oltara Sv. Staša u splitskoj prvostolnici Sv. Duje pronađen je ulomak kamene ploče s prikazom kantharosa kao samostalnog motiva.⁴²

Na području Bosne i Hercegovine nalazimo više prikaza vrlo stiliziranih ranokršćanskih kantharosa. Iz Zenice potječe nekoliko pilastara i jedna reljefna ploča (plutej?) na kojima je prikazan kantharos iz kojega izlaze stilizirane vitičaste lozice.⁴³ U Dabrinama kod Kaknja nađeni su pilastar s prikazom kantharosa, iz kojega se penju lozice s grozdovima i listovima, i vrlo zanimljiv ulomak stupa oltarne pregrade s reljefnim prikazom više vrlo stiliziranih kantharosa međusobno odijeljenih rozetama, iz kojih izlaze lozice s grozdovima i listovima.⁴⁴

Iz iznijetih primjera vidljivo je da se motiv kantharosa u većini slučajeva javlja kao središnji ukrasni motiv - kao samostalni prikaz ili u okviru veće ukrasne kompozicije, dok prikazi s više kantharosa, kakav je vjerojato bio i plutej(?) iz Posedarja, predstavljaju rijetku pojavu.

Geometrijski motiv ljuski koji se javlja na stražnjoj strani ulomka pluteja(?) iz Posedarja jedan je od najreproduciranijih motiva u ranokršćanskoj

³⁷ I. P e t r i c i o l i, "Contribution à la recherche de la plus ancienne phase de construction de la Cathédrale de Zadar", *Vjesnik za arh. i hist. dalmatinsku*, 77 (Disputationis Salonitanac - II), Split 1984, Pl. XXXVIII-XL; P. V e ž i ć, "Rezultati istraživanja u prostoru sakristije do katedrale u Zadru", *Diadora*, 12, Zadar 1990, sl. 2, T. IV.

³⁸ E. D y g g v e, "Povijest salonitanskog kršćanstva", *Izabrani spisi*, Split 1989, sl. II, 29, 30.

³⁹ D. K e č k e m e t, *Kaštel Sućurac*, Split 1978, str. 41-42, sl. p. II, 7, 8.

⁴⁰ M. P r e l o g, nav. dj., sl. 62.

⁴¹ F. B u l i ć, *Izabrani spisi*, Split 1984, sl. XLIX, 1.

⁴² M. I v a n i š e v i ć, "Stari oltar Svetog Staša u splitskoj prvostolnoj crkvi", *SHP*, ser. III, sv. 17, Split 1988, str. 137, sl. 2.

⁴³ Đ. B a s l e r, *Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1972, str. 132-133, sl. 148, 152, 154, 167.

⁴⁴ I s t o, str. 80-81, sl. 68, 71, 167.

ikonografiji i gotovo da nema ranokršćanskog lokaliteta na našim prostorima gdje se on ne javlja. Zbog toga smatramo nepotrebnim navoditi mu analogije.

Na temelju iznesenog, ulomak pluteja(?) iz Posedarja možemo datirati u 6. a ne u 4. stoljeće, kako to smatra P. Vežić.⁴⁵ Njegovo radioničko podrijetlo treba tražiti u Dalmaciji, vjerojatno u Zadru, gdje su u to vrijeme nesumnjivo postojale značajne klesarske radionice za izradu crkvenog namještaja.

Prema usmenim obavijestima dobivenim od prof. Beloševića, koje je njemu saopćio pok. konzervator Grga Oštrić, ovaj ulomak puteja(?) pronađen je prilikom gradnje hotela u Posedarju, dakle u neposrednoj blizini Crkve Marijina Uznesenja. Na toj je crkvi ugrađen jedan ulomak pilastra(?) s uklesanim križem, koji se prema stilskim obilježjima križa također može pripisati ranokršćanskom vremenu.

Na temelju ovih podataka možemo zaključiti da ranokršćansku arhitekturu u Posedarju, na koju nas indiciraju navedeni nalazi, treba tražiti upravo u temeljima Crkve Marijina Uznesenja, ili u njenoj neposrednoj blizini. Ta arhitektura najvjerojatnije je nastavila svoj kontinuitet u preromaničkom vremenu, a u izmijenjenom obliku (romaničkom) sačuvala se sve do danas.

* * *

Opisani nalazi kamene plastike, mada svi slučajni, vrlo su značajni za ubikaciju ranokršćanske i preromaničke crkvene arhitekture na sjevernom i sjeverozapadnom dijelu zadarske općine, odnosno na području nekadašnje ninske biskupije. Oni su ujedno poticaj da bi na lokalitetima gdje su pronađeni valjalo provesti arheološka istraživanja, koja će, uvjereni smo, barem malo osvijetliti ovo arheološki još gotovo nedirnuto područje.

Ante Uglešić: UNPUBLISHED FINDS OF PRE-ROMANESQUE STONE PLASTIC FROM THE REGION OF NORTH DALMATIA

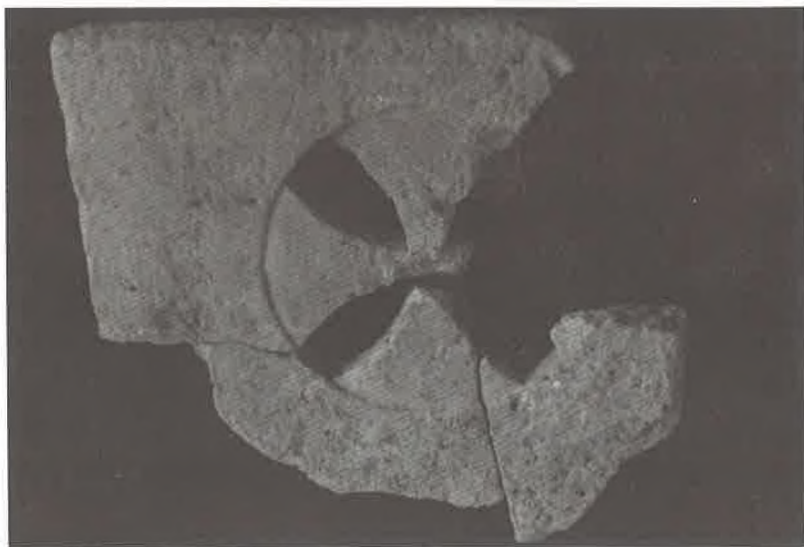
S u m m a r y

The author deals with finds of stone church furniture (fragments of altar septum) originating from a wider region of around Zadar, specifically from the territory of the former diocese of Nin: two fragments of an architrave and four fragments of pluteus. Together with information concerning the circumstances and places of the finds, the author describes the finds and makes typological and chronological analysis. The finds are approximately between the 6th to the end of the 10th c. and they are very significant for ubication of early Christian and early medieval (pre-Romanesque) sacral architecture in the region.

⁴⁵ Usp. bilj. 35 u ovom radu.

1

2

T. I.

1. Ljubač - Sv. Martin, ulomak preromaničkog pluteja (prednja strana);
2. Ljubač - Sv. Martin, ulomak preromaničkog pluteja (stražnja strana).

Pl. I.

1. Ljubač - Sv. Martin, part of pre-Romanesque pluteus (front part);
2. Ljubač - Sv. Martin, part of pre-Romanesque pluteus (back side).

1

2

T. II.

1. Krneza - Gospa od Sniga, ulomak preromaničkog pluteja; 2. Posedarje - župna kuća, ulomak preromaničke grede s ostatkom posvetnog natpisa.

Pl. II.

1. Krneza - Gospa od Sniga (Our Lady of the Snow), part of pre-Romanesque pluteus; 2. Posedarje - the vicarage, part of pre-Romanesque beam with the remains of dedicatory inscription.

1

2

T. III.

1. Žerava - Crkvina, ulomak preromaničkog pluteja; 2. Ljubački stanovi - Sv. Ivan, ulomak preromaničke grede.

Pl. III.

1. Žerava - Crkvina, part of pre-Romanesque pluteus; 2. Ljubački stanovi - Church of St. Ivan (St. John), part of pre-Romanesque beam.

T. IV.

Posedarje - okoliš crkve Marijina Uznesenja, ulomak ranokršćanskog pluteja(?), prednja strana.

Pl. IV.

Posedarje - environs of the church of the Assumption, part of early Cristian pluteus(?), front part.